
Verdeeldheid in de samenleving

Tweedeling: een misleidend, maar verklaarbaar concept

door Abraham Buunk

Zelden zal er zo veel gesproken zijn over tweedeling als in de afgelopen maanden. Politici, actievoerders, en maatschappelijke organisaties hebben het steeds weer over de vermeende tweedeling tussen gevaccineerden en ongevaccineerden die zou ontstaan wanneer een vaccinatiebewijs een vereiste zou worden voor de toegang tot bijvoorbeeld horeca, sportscholen en evenementen. Meteen daaraan wordt het idee gekoppeld dat een dergelijke regeling discriminerend zou zijn.

Het is zeker niet uniek dat het begrip tweedeling een belangrijke plaats inneemt in de politieke discussie. Maar het betreft of betrof

dan primair vormen van maatschappelijke *ongelijkheid*. Er werd voorheen, en er wordt nog steeds, bijvoorbeeld gesproken over de tweedeling tussen huizenbezitters die steeds maar rijker worden en huurders die de huren maar zien stijgen, de tweedeling tussen kinderen van welgestelde en arme ouders wat betreft hun kansen op maatschappelijk succes, de tweedeling tussen arm en rijk met betrekking tot hun toegang tot de zorg vanwege het eigen risico, de tweedeling tussen mensen met en zonder lichamelijke handicap, of de tweedeling tussen blanke mensen en mensen met donkere huidskleur wat betreft hun kansen op de arbeidsmarkt.

Bij al dergelijke discussies vallen vanuit sociaalpsychologisch perspectief een paar dingen op. Allereerst dat steeds in *dichotomieën* gedacht wordt, alsof er twee duidelijk te onderscheiden groepen zijn. Dat lijkt eigen te zijn aan het menselijke cognitieve systeem, maar psychologen denken veeleer in termen van *continua*: iemand is min of meer extravert, min of meer empathisch, of min of meer bevooroordeeld. Het grote publiek, en ook journalisten willen echter in het algemeen dichotomieën horen. In mijn eigen loopbaan als onderzoeker ben ik bijvoorbeeld gevraagd om op basis van mijn onderzoek te vertellen hoeveel procent van de mensen jaloers is (en hoeveel niet), hoeveel procent van de mensen zich veel met anderen vergelijkt, of hoeveel procent van de mensen bevooroordeeld is jegens Marokkanen. Maar in de psychologie denk je eerder in termen van meer of minder, in plaats van in termen van wel of niet. *Mutatis mutandis* kun je hetzelfde zeggen voor allerlei vermeende tweedelingen in de politiek. Mensen zijn niet arm of rijk, maar hun inkomen varieert van weinig tot heel veel. Daarbij kun je uiteraard een grens trekken waarboven iemand als ‘rijk’, en een grens waaronder iemand als ‘arm’ gecategoriseerd kan worden, maar dergelijke grenzen hebben altijd een zeker arbitrair karakter en gaan voorbij aan de complexe realiteit.

Hetzelfde kan men zeggen over het weer actuele onderscheid tussen hoog- versus laagopgeleiden, terwijl er juist een grote variëteit in opleidingsniveaus bestaat; er zijn mensen met een academische opleiding, een hogere beroepsopleiding, een middelbare be-

roepsopleiding, een lagere beroepsopleiding, en alleen een lagere school opleiding. Maar bovendien is opvallend dat in deze aanduidingen van ‘hoog’ en ‘laag’ al een waardering besloten ligt. Ook dat is eigen aan de menselijke aard: we kunnen niet waardevrij denken, elke indeling brengt een waardeoordeel met zich mee. Daarom wordt ook steeds weer geprobeerd bestaande termen (zoals allochtoon en autochtoon) te veranderen, omdat dergelijke termen discriminerend zouden werken, en wordt gepoogd deze te vervangen door andere termen die altijd na verloop van tijd toch weer een waardeoordeel krijgen. De poging om de term ‘blank’ – die te positief zou klinken – te vervangen door het anglicistische ‘wit’ doet in dit geval nogal potsierlijk aan, omdat talen zoals het Spaans en Frans slechts één woord voor wit hebben. Het is in dit verband tekenend dat ook hoogopgeleide mensen zoals Gloria Wekker en velen met haar alleen in dichotomieën denken, en mensen slechts willen classificeren als ‘zwart’ of ‘wit’, een onderscheid dat in de ogen van Wekker bepaald niet waardevrij is.

Opmerkelijk genoeg scherpen dergelijke ideeën de stereotypen en discriminatie tussen groepen juist aan, in plaats van ze te bestrijden. In de sociale psychologie is veelvuldig aangetoond dat het indelen van mensen in groepen op basis van een volstrekt willekeurig kenmerk zoals het dragen van een rode of zwarte (*sic*) hoed, ertoe leidt dat mensen zich sterker identificeren met degenen die dezelfde kleur hoed dragen, en degenen die een andere kleur hoed dragen geneigd zijn te benadelen wanneer het aankomt op

de verdeling van geld in een spel. Een klassiek voorbeeld is het experiment waarbij mensen die op basis van een test het aantal punten op een scherm moesten schatten, volstrekt willekeurig verteld werd dat ze een overschatter of onderschatter waren. Vervolgens moesten ze geheel anoniem financiële beloningen of straffen geven aan anderen die alleen een codenummer hadden en geïdentificeerd waren als het zij een overschatter, hetzij een onderschatter. De deelnemers bleken systematisch mensen die tot hun 'groep' behoorden meer geld toe te bedelen dan de mensen die van de andere 'groep' deel uitmaakten. Deze zogenaamde *ingroup bias* komt in alle culturen voor. Die neiging om te denken in termen van wij en zij, en de eigen groep te bevoordelen boven een andere groep, ook al is het verschil tussen beide groepen triviaal, heeft waarschijnlijk een evolutionaire achtergrond. Mensen leefden in kleine groepen, waren voor hun overleven afhankelijk van de eigen groep, en strenden vaak tegen andere groepen om de toegang tot middelen. De tendens om de eigen groep te bevoordelen blijkt inderdaad veel sterker wanneer er sprake is van een direct belangenconflict.

Opmerkelijk genoeg geldt juist voor het onderscheid tussen gevaccineerden versus ongevaccineerden dat er wel sprake is van een heel duidelijke dichotomie, en dat dit daarmee goed aansluit bij het menselijke cognitieve systeem dat graag in tweedelingen denkt. Vandaar wellicht dat mede hierom de discussie over de vermeende discriminatie van ongevaccineerden zo hoog oplaait.

Maar er is meer aan de hand. Bij alle eerdergenoemde vormen van tweedeling gaat het om vormen van *ongelijkheid* die meestal *buiten* de verantwoordelijkheid van het individu zelf vallen. Je kunt het niet helpen dat je lichamelijk gehandicapt bent, arme ouders hebt, of een donkere huidskleur hebt. Het gaat bovendien om vormen van ongelijkheid waar de politiek iets tegen probeert te doen, en die door tal van politieke partijen en maatschappelijke organisaties wordt bestreden. Maar in het geval van de vermeende tweedeling tussen gevaccineerden en ongevaccineerden gaat het om iets dat louter en alleen het gevolg is van individuele keuzen van de betrokkenen zelf, afgezien uiteraard van mensen die om medische redenen niet gevaccineerd mogen worden. Bovendien, in weerwil van wat tegenstanders van vaccinatie beweren, is er bij het toegang weigeren van ongevaccineerden tot bijvoorbeeld bioscopen, restaurants of sportscholen geen sprake van discriminatie zoals we zien bij vrouwen, etnische minderheden, homoseksuelen, lesbiennes en transgenders. Het niet toelaten van ongevaccineerden wordt gedaan met een beroep op het belang van de volksgezondheid. *In casu* het tegengaan van de verspreiding van het coronavirus en de overbelasting van de zorg.

Anders dan in het geval van bijvoorbeeld 'keurige' hoogopgeleiden ('kakkers') en 'ordinaire' laagopgeleiden ('tokkies') is er geen sprake van groepen die elkaar direct kunnen herkennen en op basis daarvan kunnen stereotyperen. Niettemin bestaan er onder gevaccineerden wel degelijk steeds meer negatieve oordelen over ongevaccineerden.

Veel gevaccineerden mijden ongevaccineerden. Uit onderzoek van EenVandaag van eind oktober onder ruim 28.000 leden van het Opiniepanel blijkt dat 72 procent van de gevaccineerden vindt dat het kabinet over moet gaan tot specifieke maatregelen voor ongevaccineerden. Veel mensen blijken klaar te zijn met vaccinweigeraars, of die nu laks, religieus of ‘wappie’ zijn, omdat de zorg hun probleem mag oplossen wanneer ze ziek worden. Het steekt gevaccineerden vooral dat de keuze zich niet te laten vaccineren grote gevolgen heeft voor anderen, omdat zij door hun onnodige ziekenhuisopnames andere mensen een behandeling onthouden, en daarmee hun gezondheid aantasten.

Ongevaccineerden zijn, begrijpelijkerwijs, juist fel tegen specifieke maatregelen voor ongevaccineerden, en een aantal van hen vergelijken zich zelfs met Joden tijdens het nazibewind. Maar toch lijkt hier niet direct sprake van een klassiek intergroepsconflict waarbij ongevaccineerden negatief staan tegenover gevaccineerden. Het lijkt er eerder op dat een deel van de mensen die zich niet willen laten vaccineren niet zozeer hun agressie richten tegen gevaccineerden, maar primair tegen de overheid, tegen deskundigen en tegen mensen die pleiten voor vaccinatie, hetgeen regelmatig gepaard gaat met uitingen van heftige verbale agressie en dreiging met fysieke agressie. Een – bepaald niet homogene – groep van Willem Engel tot Doutzen Kroes doet op basis van, zwak uitgedrukt, sektarische opvattingen tevens via de sociale media alle mogelijke pogingen om mensen te overtuigen geen vaccin te laten zetten, met

als voorlopig triest dieptepunt de oproep aan zwangere vrouwen zich niet te laten vaccineren, juist toen bleek dat vrouwen door zich niet te laten vaccineren het leven van hun nog ongeboren kind in gevaar brengen.

Sociaal psychologisch is het in dit verband relevant hoe gevoelig mensen zijn voor sociale beïnvloeding. Klassieke experimenten hebben de neiging tot conformiteit laten zien, waarbij mensen bereid zijn in te stemmen met de ondubbelzinnig objectief waarneembare onjuiste verschillen tussen drie lijnen. De wens om bij de eigen groep te horen is dermate sterk in de menselijke aard verankerd dat mensen in veel gevallen bereid zijn de objectieve werkelijkheid te negeren ten gunste van de aantoonbaar onjuiste subjectieve werkelijkheid verkondigd door de meerderheid, of de leider van de groep waartoe men behoort of wil behoren. In de sociale identiteitstheorie wordt benadrukt dat mensen streven naar een positieve sociale identiteit. Men wil ergens bij horen, en de groep waar men bij hoort positief waarderen, en daar heeft men vaak veel voor over.

Concluderend, de neiging in tweedelingen te denken en de tendentie daarbij bepaalde groepen, vooral die waartoe men zelf behoort of wil behoren, positiever te beoordelen dan andere groepen, is diep in de menselijke aard vastgelegd. Ondanks het feit dat ongevaccineerden niet direct aan hun uiterlijk te herkennen zijn, heersen er onder gevaccineerden duidelijke negatieve oordelen over ongevaccineerden, terwijl er onder ongevaccineerden niet zozeer negatieve oordelen heersen over

gevaccineerden, maar vooral over degenen die pleiten voor vaccinatie. Dat is ook een tweedeling, maar één waarover weinig gesproken wordt. Hopelijk draagt dit artikel er toe bij dat mensen, ongeacht hun positie over vaccinatie, zich beter bewust worden van de voor hun cognitieve systeem kenmerkende neiging om in tweedelingen te denken, en daaraan meteen waardeoordelen te verbinden, vooral ten gunste van de eigen groep.

*Abraham P. Buunk is honorair academie
hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Gronin-
gen en gasthoogleraar aan de Universidad
Católica del Uruguay.*

